

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-40>

УДК 811.161.2'276.6:070

Шелепкова І.М.

Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

ОСНОВНІ СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ У НОВИХ ТЕРМІНОСИСТЕМАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Сучасна мовна ситуація, що характеризується інформатизацією суспільства, примушує звертати особливу увагу на зростання і розширення лексичних значень і на роль термінів і термінології. Сьогодні в терміносистемі ринкової економіки української мови відбувається зміна значень слів, переосмислення, нарощування нової семантики – усе це, разом з утворенням нових слів, значно розширює і збагачує словник мови, підсилює його потенціал. Оскільки економіка в сучасному суспільстві посідає одне з провідних місць за ступенем значущості для розвитку суспільства, термінологія цієї сфери розвивається швидкими темпами, роблячи істотний вплив на термінологічну систему української мови в цілому. Поширеним способом термінотворення у нових терміносистемах ринкової економіки української мови виступають лексичні запозичення, які є першою сходинкою іншомовного впливу. Запозичення – це універсальне лінгвістичне явище, що виявляється в обміні мовними знаками двох або більше націй, що контактують, у різних сферах діяльності. У нашому випадку запозичення є результатом взаємодії української та англійської мов у сфері ринкових відносин.

Ключові слова: термін, термінологія, терміносистема ринкової економіки української мови, лексичні запозичення, термінологічні словники.

Shelepko Inna

Kharkiv National University of Economics named Simon Kuznets

BASIC METHODS OF TERMINATION IN THE NEW TERMINOLOGY SYSTEMS OF THE MARKET ECONOMY OF UKRAINIAN LANGUAGE

Summary. The study of terminology as a system, determining its place in the structure of the Ukrainian language is one of the pressing problems of modern linguistics. The modern language situation, characterized by the informatization of society, forces us to pay special attention to the growth and expansion of lexical meanings and the role of terms and terminology. Today in the terminology of the market economy of the Ukrainian language there is a change in the meaning of words, rethinking, building up new semantics - all this, together with the formation of new words, greatly expands and enriches the vocabulary of the language, enhances its potential. Since the economy in modern society is one of the leading places in the importance of society, the terminology of this sphere develops rapidly, making a significant impact on the terminology system of the Ukrainian language as a whole. The lexical borrowings, which are the first stage of foreign-language influence, are the common way of term derivation in the new terminology systems of the market economy of the Ukrainian language. Borrowing is a universal linguistic phenomenon that manifests itself in the exchange of verbal signs of two or more contacting nations in various fields of activity. In our case, borrowing is the result of the interaction of Ukrainian and English in the field of market relations. The current international situation is characterized by steady growth and development of economic and scientific relations between different countries, and the study of the terminology of the market economy of the Ukrainian language is gaining increasing importance. In order to use language as an effective means of international communication and cooperation, first and foremost; you need to start with the study of the basic language of your profession. The analysis of the term system of the market economy of the Ukrainian language confirmed that the studied terminology is enriched by the terminologization of words of the literary language, as well as by borrowing terms from other methods, the process of interpenetration of modern terminological systems is taking place.

Keywords: term, terminology, terminology system of the market economy of the Ukrainian language, lexical borrowing, terminology dictionaries.

Постановка проблеми. Вивчення термінології як системи, визначення її місця у структурі української мови є однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики. Вирішення теоретичних завдань: визначення походження термінів як спеціальних понять, виявлення потенціалу термінологічної лексики, дослідження загальних тенденцій розвитку терміносистем – усе це постійно привертає увагу дослідників. У численних і різноманітних роботах вирішуються теоретичні і практичні питання термінології, аналізу піддаються різні галузі знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термінологія як спеціальна галузь знання привертає значну увагу дослідників. Це пояснюється

міжнародним характером сучасних наукових знань, що викликані процесами інтеграції і, як наслідок, прагненням до уніфікації термінів, подолання мовних перешкод у різних сферах соціально-економічної діяльності.

Зазначимо, що термінологія вже давно стала об'єктом дослідження як зарубіжних (Ойген Вюстерн, Віктор Виноградов, Дмитро Лотте, Микола Баскаков, Олена Земська), так і українських (Ірина Кочан [3], Таміла Панько [4], Любов Струганець [5]) дослідників.

На думку дослідників (Олександра Суперанська [6], Валерій Даниленко [2] та ін.), термінологія сучасності – це штучно формований лексичний пласт, кожна одиниця якого має певні

обмеження для вживання і оптимальні умови для існування і розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Терміносистема ринкової економіки української мови, яка об'єднує низку підсистем економіки (зовнішньоекономічна діяльність, маркетинг, товарна біржа), не була об'єктом комплексного вивчення. Способи творення термінології, дериваційний потенціал сучасних термінів практично не розглядався в роботах, які досліджували економічну лексику. Пильна увага, як правило, приділялася історії формування цього пласта мови.

Вивчення способів і шляхів формування термінології, визначення продуктивних і непродуктивних моделей творення термінів, з'ясування способів термінотворення, дослідження парадигматичних відносин і зв'язку термінів на різних рівнях є актуальними. Вирішення цих проблем дозволить наблизитися до вирішення питань про місце термінології в сучасній українській мові, про походження терміна. Дасть можливість визначити, як буде розвиватися термінологія.

Вибір термінів ринкової економіки як об'єкта дослідження обумовлений такими чинниками:

1) можливість динамічної характеристики системних відносин у терміносистемі ринкової економіки української мови, яка формувалася протягом тривалого періоду і позначилася на різних етапах розвитку економіки;

2) активним поповненням словникового складу української мови;

3) важливістю словотворчого аспекту опису матеріалу, що має велике значення в сучасній науці.

Метою статті є вивчення, спираючись на фактичний мовний матеріал, способів термінотворення нових терміносистем ринкової економіки української мови.

Виклад основного матеріалу. Сучасна мовна ситуація, що характеризується інформатизацією суспільства, примушує звертати особливу увагу на зростання і розширення лексичних значень і на роль термінів і термінології. Сьогодні в терміносистемі ринкової економіки української мови відбувається зміна значень слів, переосмислення, нарощування нової семантики – усе це, разом з утворенням нових слів, значно розширює і збагачує словник мови, підсилює його потенціал.

Оскільки економіка в сучасному суспільстві посідає одне з провідних місць за ступенем значущості для розвитку суспільства, термінологія цієї сфери розвивається швидкими темпами, роблячи істотний вплив на термінологічну систему української мови в цілому.

Поширеним способом термінотворення у нових терміносистемах ринкової економіки української мови виступають лексичні запозичення, які є першою сходинкою іншомовного впливу. Запозичення – це універсальне лінгвістичне явище, що виявляється в обміні мовними знаками двох або більше націй, що контактують, у різних сферах діяльності. У нашому випадку запозичення є результатом взаємодії української та англійської мов у сфері ринкових відносин.

Такий процес є природним і закономірним, адже жодна мова не є чистою, тому що зовнішні та внутрішні чинники розвитку будь-якої мови впливають на цей процес.

Терміносистема ринкової економіки української мови та її структурно-семантичні характеристики зазнають значного впливу англійської мови.

На її основі відбувається поповнення лексичного запасу української мови, причому більшість запозичень повністю освоюються українською мовою. Наприклад, термін «déficit»: «дефіцит – 1) Перевищення видатків над доходами; збиток.

Дефіцит бюджету – перевищення витрат бюджету над його доходами.

Дефіцит валового національного продукту – різниця між потенційним та фактичним створеним валовим національним продуктом (ВНП).

Дефіцит платіжного балансу – загальна незбалансованість усіх форм руху товарів та грошей між державою та її зовнішніми партнерами.

Дефіцит торгового балансу – перевищення імпорту над експортом.

Зовнішньоторговельний дефіцит – перевищення пасивної частини зовнішньоторговельного балансу країни.

2) чого. *Мала кількість, нестача чого-небудь порівняно з потребою» [1, с. 290];*

термін «contract»: «контракт – письмова угода, договір, за яким сторони, що його уклали, мають взаємні зобов'язання.

Біржовий контракт – договір між членами біржі відносно виконання угоди на поставку біржового товару проти його оплати.

Валютний контракт – угода (договір) про обмін на встановлену дату однієї валюти на іншу за встановленим заздалегідь курсом.

Відкритий контракт – контракт на біржі, який не ліквідується на кінець дня.

Гарантійний контракт – контракт, який передбачає відповідальність підрядника за експлуатаційні якості продукції, забезпечення її ремонту чи заміни в межах обумовленого терміну.

Глобальний контракт – контракт із широким діапазоном взаємних зобов'язань сторін.

Контракт на вивчення – контракт на попередню розробку проекту.

Контракт «від ключ» – контракт, який передбачає зведення і введення в експлуатацію повністю готового об'єкта контрагентом замовника, який взяв на себе роботи зі здачі об'єкта.

Простий компенсаційний контракт – контракт, який передбачає взаємну поставку товарів за узгодженими між сторонами цінами на рівну вартість.

Строковий контракт – стандартний контракт, в якому вказаний термін виконання в майбутньому.

Трудовий контракт – письмова угода, яка визначає організаційні, економічні та правові стосунки між роботодавцем і працівником» [1, с. 568];

термін «import»: «імпорт – 1) Ввезення в країну товарів з-за кордону; експорт. || Закордонна, імпортна річ.

Непрямий імпорт – імпорт комплектуючих виробів або напівфабрикатів.

Спеціальний імпорт – імпорт товарів для внутрішнього вжитку.

2) *Загальна кількість або загальна вартість товарів, ввезених у країну.*

3) *У системах обробки інформації – можливість використання в роботі прикладної програми даних, наданих іншою програмою» [1, с. 493].*

Запозичення не є пасивним фактом відносно мови, ми маємо справу із впливом англійської мови на терміносистему ринкової економіки української мови.

Основною причиною лексичного запозичення, на наш погляд, є необхідність у номінації нових явищ терміносистеми ринкової економіки української мови внаслідок лінгвістичної подібності. Запозичуються цілі терміносистеми, так як в українській мові відсутні нові економічні поняття, а в англійській мові вони вже розроблені і є універсальнішими за термінологію української мови.

Особливо активно відбувається запозичення термінів ринкової економіки у такі терміносистеми української мови, як зовнішньоекономічна діяльність, маркетинг, товарна біржа тощо.

Сутність такого запозичення полягає у відображенні культурно-економічних зв'язків із народами, що говорять англійською мовою. І як наслідок, запозичувана мова засвоює разом із поняттями і реаліями також слова, що їх позначають.

Основною ознакою таких запозичень є залежність від умов, що існують у даний момент. Наприклад, термін «маркетинг» (marketing) використовувався в термінології залежно від суспільної формації. На сьогодні у словнику фіксуємо таке тлумачення: «система організації та управління діяльністю підприємства, фірми, що передбачає комплексне урахування положення на ринку збуту для прийняття рішень. || Організація збуту товарів на зовнішньому ринку».

Глобальний маркетинг – процес глобалізації міжнародного маркетингу.

Маркетинг засобів виробництва – маркетинг, спрямований на пошук і збут нових технологічних рішень у виробничому процесі.

Маркетинг послуг – маркетинг, здійснюваний як супутня діяльність у комплексі з маркетингом споживчих товарів або засобів виробництва.

Маркетинг споживчих товарів – орієнтація виробничо-збутової системи компанії на використання останніх технологічних досягнень для створення нової споживчої продукції.

Ціновий маркетинг – форма реалізації стратегії маркетингу через управління ціною продукції» [1, с. 647].

Мова, що запозичує, перетворює у своїх терміносистемах і своїми засобами терміни з англійської мови. Термін англомовного походження зазнає низку змін, що можуть стосуватися семантики, орфографії, морфологічної та фонетичної структури слова.

Терміносистема ринкової економіки української мови формуються за допомогою англомовних запозичень, які представлені в двох формах: власне запозичення (запозичення матеріалу з чужої мови) і наслідування (калька).

Під синтаксичною калькою ми розуміємо наслідування і перейняття моделі з іншої мови і перенесення її на власну мову за допомогою споконвічних форм.

Нижче наведемо приклади терміносистеми ринкової економіки української мови, де зафіксоване транслітераційне запозичення: наприклад, термін «break»: «брейк – різке раптове падіння цін на біржі» [1, с. 96];

термін «warrant»: *варант – 1) Вид цінних паперів, що дає право власникові облигації або привілейованих акцій купувати звичайні акції за наперед визначену ціну.*

Варант на акції – сертифікат, який засвідчує право на купівлю певної кількості звичайних акцій.

Підписний варант – цінний папір, який випускається разом з облигацією і дає її власнику право купити певну кількість звичайних акцій того ж емітента.

2) Свідоцтво про прийняття товару на зберігання, яке дає право його власникові одержувати позику під заставу цього товару.

Складський варант (кладське свідоцтво) – документ, який свідчить про те, що певна кількість товару була одержана складом» [1, с. 112].

Терміносистема ринкової економіки української мови, утворена цими способами, збагачує словниковий склад мови і заповнює відсутність номінативних засобів для позначення нових економічних реалій, при цьому відбувається також перенесення відповідних характеристик і правил з однієї мови до іншої.

Досліджуваний синхронний зріз характеризується активним запозиченням англомовних термінів, які становлять основу словникового складу нових терміносистем.

Висновки і пропозиції. Аналіз терміносистеми ринкової економіки української мови дозволив дійти висновку, що нові запозичені терміни економічної сфери знаходяться на різних стадіях освоєння. Процеси їх асиміляції протікають під впливом культурологічних особливостей менталітету народу.

Термінологія – найбільш динамічна сфера лексики на сучасному етапі розвитку мови, яка дає можливість розкрити продуктивні процеси, що відбуваються не тільки в метамові, але і в загальнолітературній мові, оскільки термін не є особливим типом лексичної одиниці і є тільки функція, вид її вживання.

Терміносистема ринкової економіки української мови не є замкнутою, її комплексний аналіз дає уявлення про те, наскільки неоднорідні і складні процеси, що відбуваються в ній.

Не тільки поповнення словника терміносистеми ринкової економіки української мови, але і активне освоєння даних лексем характеризують період останніх років. І, поза сумнівом, необхідне подальше поглиблене дослідження даної галузі науки.

Сучасна міжнародна ситуація характеризується стійким зростанням і розвитком економічних і наукових відносин між різними країнами, а вивчення терміносистеми ринкової економіки української мови набуває все більшого значення. Для того, щоб використовувати мову в якості ефективного засобу міжнародного спілкування і співпраці, перш за все; необхідно почати з вивчення основної мови своєї професії.

Роль навчальних термінологічних словників у процесі навчання фахівців і студентів, що вивчають мову своєї професії, а також у процесі створення і розвитку міжнародних наукових і професійних зв'язків важко переоцінити. У зв'язку з цим розробка універсальних критеріїв відбору термінів для складання термінологічних словників набуває особливого значення.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ : Ірпін' : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.: іл. ISBN 966-569-013-2
2. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. Москва : Наука, 1977. 246 с.
3. Кочан І.М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Львів : Вид-ий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. 520 с.
4. Панько Т.І. Від терміна до системи. Львів : Вища школа. Вид-во при Львівському університеті, 1979. 146 с.
5. Струганець Л. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі української літературної мови XX ст. Тернопіль, 2002. 352 с.
6. Суперанская А.В. и др. Общая терминология. Вопросы теории. Москва : ЛИБРОКОМ, 2012. 248 с.

References:

1. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy (z dod., dopov. na CD) (2009). [Great explanatory dictionary of contemporary Ukrainian language (from the additional, copies on CD) Uklad. i holov. red. V.T. Busel. Kyiv: Irpin': VTF «Perun», 2009. 1736 s.: il. ISBN 966-569-013-2 (in Ukrainian)]
2. Danilenko, V.P. (1977). Russkaya terminologiya : opyt lingvisticheskogo opisaniya [Russian terminology: experience of linguistic description]. Moskva: Nauka, 1977. 247 s. (in Russian)
3. Kochan, I.M. (2004). Dynamika i kodyfikatsiya terminiv z mizhnarodnymy komponentamy v suchasniy ukrayins'kiy movi [Dynamics and codification of terms with international components in the modern Ukrainian language]. Lviv : Vyd-yy tsentr LNU im. Ivana Franka, 520 p. (in Ukrainian)
4. Pan'ko, T.I. (1979). Vid termina do systemy [From term to system]. L'viv: Vyshcha shkola. Vyd-vo pry L'vivskomu universyteti, 146 p. (in Ukrainian)
5. Struhanets', L. (2002). Dynamichni protsesy v leksyko-semantychniy systemi ukrayins'koyi literaturnoyi movy XX st. [Dynamic processes in the lexical-semantic system of the Ukrainian literary language of the XX century]. Ternopil', 352 p. (in Ukrainian)
6. Superanskaya, A.V. i dr. (2012). Obshchaya terminologiya. Voprosy teorii [General terminology. Theory questions]. Moskva : LIBROKOM, 248 p. (in Russian)